

Patsaskiista Absurdistanissa

Johan Bäckman: *Pronssisoturi: Viron patsaskiistan tausta ja sisältö*. Tallinna: Tarbeinfo, 2008. 381 s.

Johan Bäckmanin kirja Viron keväällä 2007 kärjestyneestä patsaskiistasta on monella tapaa hankala arvosteltava. Ensinnäkin kirjasta on mahdoton sanoa, onko se akateeminen tutkimus, poliittinen pamfletti, fiktiivinen kertomus vai jokin näiden yhdistelmä. Teos ei missään nimessä ole perinteinen akateeminen tutkielma. Kirjoittaja kuitenkin väittää sukeltavansa ”Suomen ja Viron historian torjuttuihin muistoihin” (takakansi) ja kirjaa on julkisuudessa käsitelty – ei vähiten kirjoittajan itsensä toimesta (<http://pronssisoturi.blogspot.com>) – tulkintana historiasta. Millainen on tämä tulkinta ja miten se on rakennettu?

Kirjan arvostelun toinen hankaluus on se, ettei argumentin rakentamisessa ole mitään selkeää logiikkaa. Kirjan johdantona toimii Tallinnan kaupungin vuonna 1983 hyväksymä *Vartioson vala*, jota seuraa lista henkilöistä tyylillä: ”MERI Lennart-Georg, 1929-2006. Fennougrien epäjumala. Viron apartheid-hallinnon isä”, ja Dmitri Ganinin, mellakoissa tapetun nuoren miehen, ”testamentti” ensimmäisessä persoonassa kirjoitettuna. Kirjan varsinainen tekstimassa koostuu lyhyestä kuvauksesta kevään 2007 tapahtumista (s. 11–47), vajaan kahden sadan sivun katsauksesta Viron ja Suomen toisen maailmansodan aikaisiin ihmisoikeusrikkoihin ja niiden jälkihoitoon (s. 48–237) sekä reilusta sadasta sivusta eritavoin patsaskiistaan ja sen tulkintaan suoremmin liittyviä tekstejä (s. 238–362). Kaikki tämä vaikuttaa tajunnanvirtamenetelmällä

kerralla purkkiin kirjoitetulta. Esimerkiksi erillissotaa käsittelevän osion keskeltä löytyy kappale hintti-sanan etymologiaa (s. 132). Katkelman yhteys yleisemmän argumentin rakentamiseen jäi ainakin tälle lukijalle hämäräksi.

Senkin uhalla, etten tee oikeutta kirjan sekavuudelle, kirjan pääargumentin voi tiivistää seuraavaan: Viro liittyi vapaaehtoisesti Neuvostoliittoon kesällä 1940. Saksa miehitti Viron osana hyökkäystään Neuvostoliittoon kesällä 1941. Saksalaismiehityksen aikana tehtiin laajoja ihmisoikeusrikkoksia, pääasiassa virolaisten itsensä toimesta. Neuvostoliiton joukot vapauttivat Viron saksalaismiehityksestä syyskuussa 1944. Pronssisoturi on muistomerkki Viron vapauttajille, ei miehittäjille, koska Neuvostoliitto ei koskaan miehittänyt Viroa. Kesän 1940 miehitys on natsipropagandan tuottama myytti, jolla perustellaan nykyäänkin Viron venäjänkielisen väestön sorto. Pronssisoturi patsas siirrettiin tämän myytin vahvistamiseksi. Tämä argumentti jakaa useita kaikkein russofobisimpien virolaisten (ja suomalaisten) historiatulkintojen taustaoletuksia: valtiot ja kansat ovat yhtenäisiä toimijoita, osa näistä toimijoista on hyviä toiset pahoja, miehitys (tai Suomen liittoutuminen Saksan kanssa) ovat joko-tai -kysymyksiä, joissa tärkeämpää on nimi kuin tapahtumien erityispiirteet. Bäckman vain asettaa maat, kansat ja miehitykset päinvastoin kuin kiistakumppaninsa.

Tällaisen suuren kertomuksen rakentaminen vaatii aina valikoivaa lähdekritiikkiä ja puolueellista ymmärrystä toimijoiden motiiveille. Esimerkiksi Neuvostoliiton vuonna 1947 toteuttamia

massakarkoituksia pidetään oikeutettuna sotatoimena, ”paljolti metsäveljien terrorin lopettamiseksi” (s. 162). Samanlaista ymmärrystä ei löydy virolaisten, suomalaisten tai saksalaisten toimille. Kun tarkoituksena on haastaa tiettyjä historian tulkin-toja, olisi kunnollinen vastapuolen argumenttien analyysi ja lähdekritiikki ollut suotavaa. Nyt tekstissä ei ole edes lähdeviitteitä, vaikka lähdeluettelo kyllä löytyy. Bäckmanin tarinaan sopimattomia tutkimustuloksia ei pureta osiin päätelyn tai lähdeaineiston virheitä etsien. Ne kuitataan vain osaksi yleistä fasistista salaliittoa. Tulkintaa tehdään railakkaasti myös nykypäivän tapahtumista ja elävistä henkilöistä. Esimerkiksi Bäckman kertoo laajasti (s. 286–297) tapaamisestaan Viron parlamentin varapuhemiehen Kristiina Ojulandin kanssa. Ojuland on varttunut venäläisenemistöisessä kaupungissa ja kertoo Bäckmanille fasistiksi nimitelystä ja muusta kiusaamisesta. Tästä dosentti vetää tulkinnan Ojulandin suhtautumiseen Venäjään nykypäivänä: ”Ehkä juuri se venäläinen poika, joka haukkui häntä fasistiksi ja löi, olikin hänen suurin rakkautensa? Niin sen täytyy olla! ... Tänäkin Kristiina johtaa maataan, mutta lapsuus ei jätä häntä rauhaan. Historia ottaa niskalengin nykyisyydestä.” (s. 292–293.) Mitäköhän psykologit ja psykoanalytikit sanoisivat tällaisten tulkintojen tekemisestä yhden tapaamisen perusteella?

Valikoiva suhtautuminen lähteisiin ja puolueellinen analyysi ovat tietenkin perustavaa laatua olevia puutteita akateemisessa työssä, mutta poliittisissa pamfleteissa ne ovat valitettavan usein keskeisiä rakennuselementtejä. Välillä Bäckman menee vedätyksessään niin pitkälle, ettei sitä voi

hyvällä tahdollakaan lukea tulkinnan vapautteen kuuluvaksi. Otan tähän esimerkin, joka on kirjassa ehkä marginaalinen, mutta josta itse tiedän paremmin kuin toisen maailmansodan tai Neuvostoviron historiasta. Historioitsijat puuttukoot näihin, jos tarvetta ja kiinnostusta löytyy.

Olin mukana Tampereen rauhan- ja konfliktitutkimuskeskuksen 1.6.2007 järjestämässä *Pronssisoturin pitkä varjo* -seminaarissa. Bäckman kuvaa seminaaria luvussaan ”Naamiaiset” (s. 298–304). Hän ei käytä esiintyjistä oikeita nimiä, paitsi ”nimellä Hiski Haukkala esiintyvistä UPI:n tutkijasta”. *Kosmopolis*-lehdesä (3/2007) julkaistujen tekstien aiheiden perusteella on kuitenkin helppo löytää oikeat nimet, tekstien sisällön perusteella yhteyksien muodostaminen olisi huomattavasti hankalampaa. Tilaisuuden järjestäjän Marko ”Rokkitohtori” Lehden kutsuminen Elvikseksi voidaan vielä laskea huumorin piikkiin, mutta Suomen ja Saksan toisen maailmansodan aikaisista suhteista kriittistä tutkimusta tekevä Markku Jokisipilä esittäminen natsikenraali Reinhard Heydrichinä täyttäneen kunnianloukkauksen tunnusmerkistön. Etenkin kun Bäckman kirjoittaa: ”Lopuksi Heydrich kopauttaa nilkkansa yhteen ja vetää käteensä natsitervehdykseen. *Heil Hitler!* natsikenraali huutaa yleisölleen, joka puhkeaa raikuviiin aplodeihin.” (s. 299–300, kursiivi alkuperäisessä.) Vaikka jokaiselle lukijalle on selvää, ettei Bäckman tarkoita kaikkea kirjaimellisesti, jää tästä sellainen kuva, että Jokisipilä olisi esittänyt fasistista tulkintaa historiasta. Päinvastoin Jokisipilä toteaa, ettei Neuvostoliitto ole saanut lännestä riittävää tunnustusta sen valtavista uhrauksista Hitlerin kaatamisessa (*Kosmopolis* 3/2007, 71). Kunnioitan suuresti tulkinnan vapautta ja arvostan räväkkää tyylä akateemisessäkin keskus-

telussa, mutta Bäckmanin syytös ei mahdu mihinkään tulkinnan vapauden rajoihin eikä sitä voi hyväksyä pelkkänä tyyllillisenä tehokeinona.

Vaikka seminaari esitetäänkin suurelta osin selkeästi fiktiivisenä kertomuksena, on siinä sitaatteja ja katkelmia, jotka väittävät jotain seminaarin oikeasta sisällöstä ja ”yleisestä linjasta”. Bäckman kirjoittaa: ”Nyt ymmärrän mistä Tampereen naamiaisissa on kysymys. Täällä *juhliitaan* Pronssisoturin hävittämistä maailmankartalta. Tampereella luullaan, että muistomerkin hävittäminen merkitsisi oikeasti myös voiton, sotahistorian, Venäjän ja venäläisyyden hävittämistä – tai ainakin ensimmäistä askelta siinä.” (s. 299, kursiivi alkuperäisessä.) Mistä ihmeestä tämä tulkinta on haettu? Jälleen seminaarin julkaistusta koosteesta voi todeta, että papereissa on selkeänä pyrkimyksenä ymmärtää eri osapuolia ja kritisoida heitä tarpeen mukaan. Pronssisoturin siirtoa kukaan ei juhli, vaan sitä pidetään huonona politiikkana (*Kosmopolis* 3/2007, 66). Mistään ei myöskään löydy tukea väitteelle, että kukaan meistä uskoisi tai toivoisi Venäjän tai venäläisyyden häviävän. Kosmopoliksessa julkaistiin ainoastaan parhaiten yhtenäisen kokonaisuuden muodostavat esitelmät seminaarista. Kumpaakaan englanninkielistä esitelmää ei suomenkielisessä lehdessä julkaistu. Näistä toinen, Alex Astrovin eselmä, oli erittäin kriittinen Viron nykyhallintoa kohtaan. Bäckman ei edes mainitse Astrovin osallistumista seminaariimme. Ilmeisesti tämä ei sopinut salaliittoteoriaan?

Tällainen vedätys on todella törkeää käytöstä tutkijoita kohtaan ja räikeä akateemisten käytäntöjen rikkomus. Miten siihen sitten pitäisi suhtautua? Heti kirjan julkaisemisen jälkeen 16 tutkijaa ja vaikuttajaa lähettivät Helsingin yliopiston johdolle

avoimen kirjeen tapauksesta. Kirje (skannaus julkaistu Bäckmanin kotisivulla <http://pronssisoturi.blogspot.com/2008/11/kokoomuksen-sensuurikirjelm.html>) on todella kesy varrattuna Bäckmanin tekstiin ja siinä ainoastaan kysytään aikooko yliopisto ryhtyä mihinkään toimiin dosenttinsa ja tuntiopettajansa lausuntojen suhteen. Tällaisella kirjelmöinnillä on kuitenkin tapana osua omaan nilkkaan. Lukiossa, ellei jo peruskoulussa, opetetaan myyttiä Galileista mutisemassa inkvisition edessä että ”se pyöri sittenkin”. Yliopiston johdolle tai laajemmalle julkisuudelle suunnattu yleisellä tasolla liikkuva kirje tulkitaan helposti tämän kehyksen valossa, jollon bäckmaneista, vanhasista ja huntingtoneista tulee totuuden puhujia ja kriitikoista inkvisitio. Ei tarvitse olla kummoinekaan julkisuuspeluri kääntääkseen ongelmallisiin tulkintoihin ja suoranaiseen valehteluun kohdistetun kritiikin kysymykseksi sanan- ja tutkimuksen vapaudesta. Ainoa vastaus, jolla ei aiheuteta lisävahinkoa, tuntuisi olevan kohdenettu ja perusteltu kritiikki julkisilla foorumeilla ja luennoilla. Tällainen työ on hidasta ja usein myös tehotonta, mutta sillä vältetään tarjoamasta bäckmaneille Galilein sädekehää.

Neuvostoliiton hirmutekojen käyttö venäjänkielisen vähemmistön oikeuksien polkemisen oikeuttajana on erittäin tärkeä tutkimusten aihe. Samoin virolaisten ja suomalaisten natsi-Saksan liittolaisina tai alaisuudessa tekemien rikosten tutkimuksessa riittää työskä. Kirjassaan Bäckman ainoastaan revittelee näillä asioilla. Hän ei tarjoa selkeää analyysiä niiden syistä, seurauksista, laajuudesta tai erityispiirteistä. Jos hakemalla hakee, niin Bäckmanin *Pronssisoturin* positiivisena kontribuutiona voisi nähdä sen, että se kääntää russofobisen historian kirjoituksen pääläelleen jaettujen premissien pohjalta paljastaen

näin näiden premissien ongelmat. Mistään ei kuitenkaan löydy viitteitä, että kirja olisi kirjoitettu karnevalistisessa hengessä. Vää-

rän kuninkaan päivän kirjana teos olisi mielenkiintoinen, mutta kun ei niin ei.

Matti Jutila

Rajat rikkoen varhaishistoriaan

Jukka Korpela: *The World of Ladoga: Society, Trade, Transformation and State Building in the Eastern Fennoscandian Boreal Forest Zone c. 1000–1555*. Berlin: Lit Verlag, 2008.

Jukka Korpela käsittelee teoksessaan Ruotsin ja Novgorodin/Moskovan vallan levittytymistä sekä sen mukana seurannutta kristinuskon ja eurooppalaisen hallintokulttuurin sekä sivilisaation leviämistä karkeasti ottaen Päijänteen ja Äänisen sekä Nevan ja Jäämeren välillä. Tutkimuksen kohteena olevan aikajakson alkupää määräytyy viikinkiajan, loppupää Ruotsin ja Moskovan välisen sodan alkamisen mukaan. Viikinkiaikana alkoi prosessi, jossa itäisen Fennoskandian syrjäiset seudut vähitellen liitettiin järjestäytyneen valtiovallan alaisuuteen. 1500-luvun puolivälissä valtiovallan juurtuminen alueille oli Korpelan mukaan edennyt pitkälle, muttei vielä loppuun saatettu. Selvittääkseen tutkimuksen kohteena olevaa aikajaksoa kirjoittaja liikkuu sulavasti ja perustellusti myös varhaisemmissa ja myöhemmissä ajoissa.

Aihe on historian tutkijan metodologian kannalta haastava. Tutkittaessa näin varhaisten aikojen syrjäisiä seutuja käsillä olevien kirjallisten lähteiden määrä on melko vähäinen. Korpela ei säikähdä haastetta, vaan perustaa työnsä kirjoitettujen tekstien lisäksi arkeologien tutkimustuloksiin, siitepölyanalyysiin, genetiikkaan, folkloristiikkaan ja nimistöntutkimukseen. Yksi teoksen perusteeseista onkin, että kirjallisten lähteiden ulkopuolelle

on jäänyt sangen merkittävä osa todellisuutta. Kirjalliset lähteet on kirjoitettu ruotsalaisten tai novgorodilaisten/moskovaalaisten vallanpitäjien näkökulmasta, eivätkä ne valota esimerkiksi niiden ihmisten tilannetta, joiden yhteys valtioon ja kristinuskoon on ollut vähäinen tai olematon. Korpelan monitieteinen lähestymistapa osoittautuu onnistuneeksi. Lopputulos on osittain epävarma, mutta postmodernismin jälkeen työskentelevien historioitsijoiden raskas velvollisuus onkin epävarmuuden sietäminen. Tekijä myöntää avoimesti itse tulostensa epävarmuuden, mutta pyrkii silti monitieteisen lähdepohjansa avulla mahdollisimman lähelle lähteiden takana hämmöttävää totuutta. Se on oikein ja parasta, mitä ainakin tässä tapauksessa voi ylipäänsä tehdä.

Kirjoittaja hyökkää hyvin monia, aiemmassa tutkimuksessa totena pidettyjä, väittämiä vastaan. Jo teoksen alueellinen raja- ja suomenalaisuuden nykyisyydestä kauas menneisyyteen projisoivasta paradigmasta. Jatkoa seuraa. Korpela väittää, että alueen väkiluku ennen valtiovallan saapumista on ollut merkittävästi suurempi kuin on uskottu; alueen asukkaat, edes karjalaiset, eivät muodostaneet edes heimotason identiteettiä tai organisaatiota ennen eurooppalaista kulttuuria edustaneiden valloittajien tuloa; alueen suomensukuisilla asukkailla ei vuosisatoihin ollut merkittävää osuutta valtiovalttaan, joka tuotiin kokonaan ulkoa; kristinuskoko levisi sekä idässä että

lännessä huomattavasti vähemmän ja pinnallisemmin kuin tähän asti on väitetty, kun taas pakanuus säilyi vahvana koko keskiajan; keskiajan lopulla ja varhaisella uudella ajalla ei tapahtunut merkittävää muuttoliikettä rintamailta pohjoisemmille ja syrjäisemmille seuduille, kuten Savoona.

Kirjoittaja esittää perusteet kaikille keskeisille väitteilleen. Metsäelinkeinot, joista tärkein oli kalastus, mahdollistivat melko suuren väestömäärän elatuksen jo ennen laajaa siirtymistä pysyvään peltoviljelyyn. Siitepölyanalyysi osoittaa kaskeamista ja myöhemmin peltoviljelyä harjoitetun myös seuduilla, joiden asutuksesta ei ole kirjallisia lähteitä tai joiden asutus kirjallisten lähteiden valossa on ollut hyvin vähäistä. Valtiovallan ulottumattomiin ja kirkon ulkopuolelle jäi näin jopa 1700-luvulle saakka osa väestöstä, joka vilahuttaa kirjallisissa lähteissä silloin tällöin. Korpela selittää varhaisella uudella ajalla kirjallisten lähteiden perusteella oletetun väkimäärän lisäyksen suureksi osaksi sillä, että valtion ja kirkon ulottuville tuli näiden organisaatioiden vahvistuttua lisää alueella jo aiemmin asunutta väestöä. Kristillisiksi väitetyillä alueilla oli vielä myöhäiskeskiajalla hyvin vähän seurakuntia, ja etenkin kristillisten hautausmaiden vähälukuisuus Pähkinäsaaren rauhan itäpuolelle jääneeltä myöhemmin Itä-Suomeksi kutsutulta alueelta on silmiinpistävä. Kirjoittaja perustelee väitteensä suomensukuisen vähäisestä osuudesta valtiovalttaan sillä, miten vähän sen edustajien joukosta löytyy paikalliskielisiä nimiä. Kristinuskon hylänneiden pakanoiden olemassaolosta löytyy kirjallisia tietoja 1500-luvulta, kun taas tiedot pakanallisia tapoja noudattaneista kristityistä ulottuvat 1700–1900-luvuille.

Teoksen muut aiheet ja väittemät ovat hieman vähemmän radikaaleja. Arkeologian, siite-